

daarvan te rooskleurig voorgesteld, wanneer de tweede helft van de jaren tachtig voor de ARP gezien wordt als periode van de 'overwinning', zoals de auteur doet.

Rienk Janssens heeft, wellicht meer dan hij zelf heeft beseft, de geschiedenis van Nederlandse politieke partijen op belangrijke punten van zijn vanzelfsprekendheid ontdaan. De vorming van de ARP lag niet besloten in het ontstaan van een orthodox-protestants volksdeel. Hoe die partij eruit zag en hoe die functioneerde was het resultaat van langdurige conflicten tussen nationale en lokale leiders, tussen verschillende organisatievormen en tussen uiteenlopende opvattingen van taak en opzet van een politieke partij. Janssens' studie is daarmee een voorbeeld voor andere historici van het Nederlandse partijwezen.

Ido de Haan

H. Peer, *Kunstbroeders of meubelslaven. Uit de geschiedenis van de vakbeweging in de meubel- en houtsector* ([Woerden]: FNV Bouw en vakbondshistorische vereniging, 2002, 368 blz., ISBN 90 74736 26 2).

Er zijn verschillende argumenten te bedenken om de vakbeweging in een bepaalde economische sector te beschrijven. Zo zocht ik zelfde vakbeweging van handels- en kantoorbedienden uit vanwege het feit dat in de economie en beroepsbevolking handarbeiders in betekenis afnamen en hoofdarbeiders steeds belangrijker werden. Wat betekende deze trend voor de vakbeweging die vooral op handarbeiders steunde? Het bleek mee te vallen want ook hoofdarbeiders organiseerden zich, zij het wat later en iets minder sterk. Nu kijkt niemand er meer van op dat beide groepen gezamenlijk georganiseerd zijn en dezelfde actiemiddelen toepassen (zowel overleg als, indien nodig, stakingen). Het boek van Peer behandelt de vakbeweging onder meubelmakers, die tussen 1871 en 1971 zelfstandige landelijke vakorganisaties kenden. Deze zijn nadien opgegaan in de anonimiteit van vakbonden in de bouwnijverheid, waarbinnen hun groepsnaam alleen nog terugkeert in aanduidingen als 'vakgroep meubel en hout'. Meubelmakers, houtbewerkers, stoffeerdere, behangers en dergelijke zetten nog lang gildentradities voort. In de meubelindustrie manifesteerde dit zich onder meer in het onderscheid tussen leerlingen, gezellen en meesters en het bijbrengen van de kneepjes van het ambacht in de beroepspraktijk. Vanwege het vakmanschap zagen zij zichzelf als kunstbroeders, gevoed door het gegeven dat de meubelkunst van de negentiende eeuw inspiratie bleef vinden in diverse stijlen. Maar ook in deze branche werd het ambacht onderworpen aan de moderne industrie en leidden machines en rationalisatie tot uitholling van het oude vak. De kunstbroeders werden meubelslaven, ongeacht of zij in de concurrentie van het kleinbedrijf dan wel het keurslijf van het grootbedrijf werkten. Maar het moet gezegd, zij verzetten zich tegen hun lot door fondsen en vakorganisaties te vormen. Zij behoren daarmee tot één van de vroege wortels van de arbeidersbeweging, namelijk de organisatievormende werklieden, naast anderen die actiemiddelen ontwikkelden (staking) of maatschappijkritiek verwoordden. Het duurde even voor deze organisaties echte vakbonden werden (coöperatie leek een betere uitweg dan harde actie), en begin twintigste eeuw droegen de meubelmakers bij aan de opbouw van zogeheten 'moderne' organisaties. Dit kwam mede door de eisen die aan het beroep gesteld werden, in de woorden van Jan Oudegeest: 'fijnheid van hand en scherpte van oog.' Meubelmakers gingen hierdoor in het algemeen voorzichtiger en secuurder te werk dan sjouwers of havenarbeiders.

Peer beschrijft dus een groep arbeiders die als zodanig sterk in betekenis achteruit is gegaan en die ook niet meer herkenbaar is aan eigen organisaties. Zijn vakbewegingsgeschiedenis is

gebaseerd op veel inlevingsvermogen. Kennelijk is er in dit geval ook een persoonlijke band gezien de foto op het omslag van 'Th. M. H. Peer, meubelmaker-timmerman, midden twintigste eeuw.' Peer publiceerde eerder over de vakbeweging van overheids personeel, matrozen, de FNV en collectieve arbeidsovereenkomsten. De geschiedenis van de meubelmakersvakbeweging bestaat uit 32 hoofdstukken, die samen de ontwikkelingen in de gekozen periode volgen maar die ook op zichzelf gelezen kunnen worden. Hieronder zijn titels als 'Staking bij Pool in Haarlem', 'Verbolgen vakbondsvrouwen', 'De eerste bezoldigde vakbondsbestuurders' en 'De vakbond in de oorlog'.

Het boek volgt de grote lijnen van de Nederlandse vakbondsgeschiedenis en bevestigt het beeld daarvan. Terecht krijgt B. H. Heldt (1841-1914) veel aandacht, omdat deze in 1864 aan de wieg stond van de meubelmakersvereniging Amstels Eendracht, en in 1871 aan de wieg van de landelijke vakorganisatie van meubelmakers en van de eerste vakcentrale in Nederland, het Algemeen Nederlands Werklieden Verbond (ANWV). Heldt was in 1885 ook de eerste werkmans in de Tweede Kamer, waar veel leden zich te goed voelden om hem de hand te schudden. Mijn bezwaar ten aanzien van Heldt en het ANWV — en in zekere zin het hele boek — is dat Peer te veel vasthoudt aan het bestaande beeld van de vakbeweging. Hierin blijven Heldt en het ANWV in de schaduw van latere, meer aansprekende vakcentrales als het Nationaal Arbeidssecretariaat en het Nederlands Verbond van Vakverenigingen. Zowel Heldt als het ANWV zouden daarom nog meer aandacht moeten krijgen en bovendien een die meer recht doet aan hun eigen ontwikkeling, los van wat er later gebeurde. Heldt verdient daarom een serieuze biografie, het ANWV eindelijk een echt boek. In Peers boek komt de geschiedenis van de bedrijfstak in de genoemde periode vooral naar voren als een vakbondsgeschiedenis. Het boek bevat verschillende foto's die de arbeidsomstandigheden van meubelmakers en aanverwante beroepsgenoten in beeld brengen. De vaandels van de katholieke en algemene bonden zijn in kleurkaternen afgedrukt.

Bob Reinalda

J. W. M. Schulten, *De Nederlandse officier en zijn geschiedenis. Honderdvijfentwintig jaar KVEO* (Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 2002, 304 blz., ISBN 90 6707 545 0).

De titel geeft al aan dat de auteur meer heeft willen doen dan uitsluitend een gedenkboek schrijven bij een jubileum van de vereniging die thans bekend staat als de Koninklijke vereniging van eervol ontslagen officieren (KVEO) van de Nederlandse krijgsmacht. Naar mijn mening is hij in dit voornemen uitstekend geslaagd.

Onder meer aan de orde komen de organisatorische ontwikkeling van de officierskorpsen binnen de Nederlandse krijgsmacht vanaf de Napoleontische tijd (de door Schuiten algemeen gehanteerde *terminus post quem*), de officierseed (inclusief de 'verklaring op eerewoord' die de bezetter in de zomer van 1940 van alle beroepsofficieren heeft gevraagd en die, ook later, voor veel commotie binnen de krijgsmacht heeft gezorgd), de relatie tussen samenleving, overheid en officieren en de rechtspositie van de officier. De nadruk ligt op wat men eertijds placht aan te duiden als het leger hier te lande, maar ook de marine, het voormalige KNIL en de luchtmacht komen aan de orde. Zo vindt men bij voorbeeld vermeld de invoering, in 1916, van een islamitische formule voor de officierseed.

Het relaas is levendig en naar mijn indruk in het algemeen goed onderbouwd. Er zijn, ik zou